

MIHÁLYFI-TÓTH ALEX

EGY '56-OS SZIMBÓLUM: A MAGYAR RÁDIÓ OSTROMA

Szemtanúk emlékezése 1956. október 23-ára, 24-ére

Témavezető:

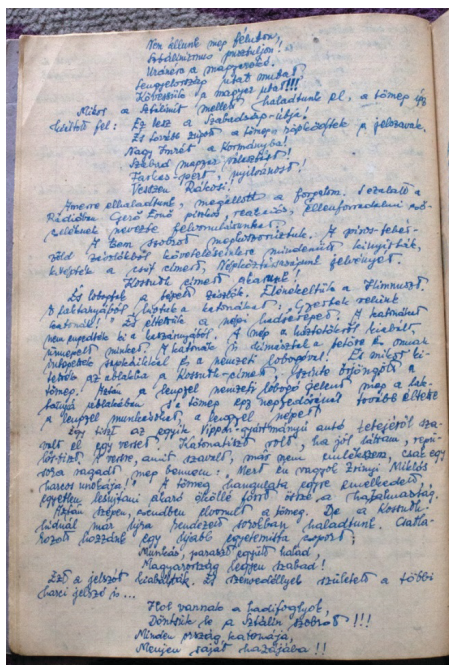
Prof. dr. Rainer M. János

„És akkor egyik pillanatról a másikra kitör a szabadság. Valami furcsa mámor kerítette hatalmába az embereket. A nagy elnyomás után végre kikiabálhatták magukból a feszültséget [...] ami a szívüket nyomta.” Az 1956-os forradalom és szabadságharc egy lehetőség volt a változtatásra; lényege és jelentősége a társadalmi (emberi) összefogásban keresendő. Egy svéd szerző szavaival élve az emberek azért lázadtak fel, hogy nemzeti életet élhessenek, s felelősségtudó, igényes lényként kezeljék őket. A nemzeti öntudat és az általános társadalmi elégedetlenség érzete szimbólumokkal társult, jelképes helyekkel és épületekkel. A kibontakozás módja, az egység és a szolidaritás jegyeit magában hordozó tüntetés pedig a társadalom széles rétegeinek egyedülálló válasza volt a korszakban elszenvedett sérelmekre.

A Bem téren még boldogság, felszabadult életérzés uralkodott. Az elnyomás gigantikus jelképénél, a Sztálin-szobornál a tüntetők már diadalmármoros állapotban voltak. Ezzel szemben később a Rádiónál feszültség és keserű harag volt jellemző. Három szimbolikus tér és három érzelm szemlélteti az események eszkalálódását. Minden egyes stáció jelentős, a résztvevők számára tartalommal és értékkel bír. E tanulmány szerzője arra vállalkozik, hogy bemutassa a Magyar Rádió székháza előtt zajlott tüntetés, majd fegyveres harc résztvevőinek benyomásait, érzelmeit és véleményeit egy-egy meghatározó pillanattal vagy épp a folyamat egészével kapcsolatban. Egy eddig még ismeretlen forrás részleteinek feldolgozása és közlése valósul meg így; Pataky Dezső naplójáé, amelyben az író a forradalom eseményeiről tudósít. Élményeit néhány nap után vetette papírra, ebből adódóan naplója a primer beszámolókat kategóriájába tartozik.

De a történet nem lenne teljes, ha nem szerepelnének a másik oldal érintettjei, a Rádió műsorszerkesztői és épületeinek védői. Az őáltaluk elbeszélrt történetek, valamint történészek, írók és publicisták nézetei szolgálnak alapul az 1956-os forradalom és szabadságharc egyik nyitányának, a Magyar Rádió ostromának ismertetésekor.

Nem célom elemezni és bemutatni az eseményben részt vevő katonai alakulatok tevékenységét, csak amennyire épp szükséges. Ezt már történészek pontosan feldolgozták. Benyomásokat, hangulatokat és érzéseket kívánok közvetíteni néhány tényállással, az egyes szerzők véleményeivel kiegészítve, meghagyva az értő olvasó számára a gondolkodás lehetőségét.

A tüntetés tapasztalata

Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem hallgatói 1956. október 22-én a MEFESZ¹ által megfogalmazott követelések alapján összeállították 16 pontos programjukat.² A radikális változást sürgető fiatalok széles körű követeléseket fogalmaztak meg, amelyek „*túlnőttek az egyetem falain és országos, nemzeti kérdéseket feszegettek.*”³ Az egyetemisták másnapra, október 23-ra szervezték felvonulásukat, amely a lengyel nemzeti függetlenségi mozgalom⁴ iránti szolidaritás jegyében zajlott. A korszakban maga a demonstráció ténye, a lehetőség, hogy az emberek az utcára vonulva kinyilváníthatták véleményüket, már unikumnak számított. A felszabadult forradalmi életérzés hűen tükröződik számos

1 Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége

2 Lásd: 1956 plakátjai és röplapjai. Szerk.: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Budapest, 1991. 15–16.

3 Gosztönyi Péter: 1956. A magyar forradalom története. Budapest, 1988. 71. (továbbiakban: Gosztönyi, 1988.)

4 1956. június 28-án a lengyelországi Poznań városában mintegy 100 ezer munkás vonult utcára, többek között az élet- és munkakörülmények javítását követelve. A biztonsági erők fegyverrel szétverték a tüntetést. A harcoknak mintegy 100 halálos áldozata, és több száz sebesültje volt. In: 1956 Kézikönyve. Kronológia. Sorozatszerkesztők: Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János. Budapest, 1996. 56.

emlékezésben, így Pataky Dezső naplójában is. „Ma 9 órakor felszálltunk a 47-es villamosra és kimentünk a két Kábelgyárba. A villamosvezető olyan kedves volt hozzánk, felismerte bennünk az egyetemistákat. Olyan melegen, szépen beszélgetett velünk. Nem vagyunk egyedül. Tüntetni fogunk ma; s mikor leszálltunk a villamosvezető sokszerencsét kívánt és még sokáig kísért biztató szelíd tekintete. Olyan jólesett ez nekem. Szinte lelket öntött belém, szárnyakat adott.”⁵

Az egyetemisták a pesti oldalon a Petőfi-szobor körül gyülekeztek, ahol Sinkovits Imre elszavalta a Nemzeti dalt, és felolvasták a megfogalmazott követeléseket is. A Politikai Bizottság még a délelőtt folyamán a tüntetés betiltásáról döntött, amit a rádióban rendeletként olvastak be 12 óra 53 perckor.⁶ A kormány e lépése egyértelműen a népakarat elnyomására irányult. A betiltó határozat ellen több küldöttség is fellépett, köztük az Írószövetség is, melynek vezetője, Kuczka Péter így emlékszik az eseményekre: „Mentünk a pártközpontba, ahol már ott volt az írószövetségi delegáció: Erdei Sándor, Zelk, Benjámín meg mások is. Ott volt Gerő Ernő, Apró Antal, Orbán László. Elmondtuk a mondókánkat. Kis vita után azzal küldtek el bennünket: nem engedélyezik a tüntetést. Kint a folyosón ott volt – egy kis csoport közepén – Marosán, aki a tőle megszokott, demagóg módon kiabálta, hogy nem szabad engedni a tüntetést. Lövetni kell! Meglepve mentünk lefelé a lépcsőn, ekkor Orbán utánunk szalad a lépcsőfordulónál, azt mondta: engedélyezzük a tüntetést. Álljatok az élére!”⁷ Ezt követően a rádióban dolgozó Földes Péter fogadta Vásárhelyi Miklós telefonját. Vásárhelyi hangsúlyozta a tilalom feloldására vonatkozó határozat minél előbbi beolvasását. A rádió ennek azonnal eleget tett.⁸ A pártvezetés tehát nem tudta megakadályozni, illetve korlátozni a megmozdulást; a radikális gondolkodásmódot számos oldalról ellenszenv fogadta.

A Rádió központi szerkesztőségében körülbelül egy óra múlva értekezlet kezdődött. Benke Valéria, a Magyar Rádió akkori elnöke, az értekezleten több telefonhívást fogadott külön vonalon keresztül. Földes Péter rádiós újságíró így eleveníti fel a történeteket: „Na-

5 *Geometriai jegyzetek.* 1956–57. Pataky Dezső naplója (továbbiakban: Pataky Dezső naplója. 1956–57.); Pataky Dezső 1955 és 1958 között vezetett naplót, melyeket a *Geometriai jegyzetek* felirattal látott el; így tanulmányomban is az eredeti címmel tüntettem fel. A naplóban több helyen kronológiai törés figyelhető meg. Ez adódhat abból, hogy az író a friss élmények felfokozott hatása alatt rögzítette gondolatait, emlékeit. (A naplósorozat a tanulmány szerzőjének tulajdonában van.)

6 „A Belügyminisztérium közleménye: a közrend zavartalan biztosítása érdekében a Belügyminisztérium nyilvános utcai gyűléseket, felvonulásokat a további intézkedésig nem engedélyez.” In: A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9. Főszerkesztő: Gyurgyák János. Budapest, 1989. 18. (továbbiakban: A forradalom hangja, 1989.)

7 Tóbiás Áron: Kettészelt égbolt. A Magyar Rádió regénye. Emberek – Történetek Dokumentumok. 1945–1956. Budapest, 2003. 411. (továbbiakban: Tóbiás, 2003.)

8 A közleményt 14 óra 23 perckor adták le a rádióban: „A Belügyminisztérium közleménye: Piros László belügyminiszter a kihirdetett utcai gyűlekezési és felvonulási tilalmat feloldja.” In: A forradalom hangja, 1989. 18.

gyon rövid közleményt fogalmaztunk. Aláírtuk a Rádió alelnökével, az azóta elhunyt Hartai Lászlóval, és beadtuk a bemondónak. Azután a központi szerkesztőségben körülbelül egy óra múlva értekezet kezdődött, amelyen Benke és a Rádió néhány vezető munkatársa vett részt. Megszólalt a K-telefon, Benke Valéria vette fel, s olyasmit mondott: »Nem, kérem, ez lehetetlen, de meg fogom nézni.« Én rögtön tudtam, hogy miről lehet szó. Benke idegesen kiment a szobából. Néhány perc múlva visszatért. Halott sápadt volt. Újra megszólalt az a bizonyos K-telefon. »Igen sajnós lement« – hallottam Benkét. A szobában síri csend volt. Én fölálltam és azt mondtam: »Kérem, én adtam le...« Benke rám nézett, és csak annyit mondott: »Hogy tehetett ilyet?« Én úgy emlékszem ma, 35 év távlatából, hogy ezt mondtam: »Akkor nincs értelme itt tovább tárgyalni.« Amikor kimentem a szobából bizony jól körülnéztem, hogy mellém lép-e valaki civilben vagy egyenruhában, és elvisz-e?»⁹

A fenti beszámolók jól érzékeltetik a zűrzavaros helyzetet, az általános káoszt, ami október 23-án uralkodott. A tüntetés betiltása, majd a tilalom feloldása a pártvezetés zavarodottságát bizonyítja. Míg a diákok a pontok közlésére tett október 22-i kísérletére hátrázott elutasítás volt a válasz,¹⁰ addig a másnap összegyűlt tömeg követeléseire már nem volt egyértelmű a felsőbb vezetők reakciója. A tüntetők már a tilalom feloldását is sikerként könyvelhették el.

A demonstráció során formálódott jelszavak kezdetben a lengyel szolidaritást fejezték ki – „Lengyelország utat mutat, Kövessük a magyar utat!” –, majd a politikai, gazdasági és egyéb jellegű követeléseknek megfelelően alakultak. Pataky Dezső pontosan rögzíti naplójában ezeket a jelszavakat. A politikai követelések legfontosabb jelszavai a szovjet megszállás ellen, a függetlenség kivívása mellett születtek: „Nem állunk meg félúton, Sztálinizmus pusztuljon!”, „Minden ország katonája, Menjen saját hazájába!”, „Függetlenség, barátság!”. A gazdasági életet érintő követelések között a kereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozása, ezen belül pedig Magyarország uránérckészletének tisztázása is megjelent jelszóként: „Uránérc a magyaroké!”. Az elnyomás jelképeinek, szimbólumainak lecserélése, továbbá a szovjet mintát követő egyenruha – gimnasztyorka – eltávolítása is fontos követelésnek számított: „Kossuth címert akarunk! Magyar ruhás katonákat!”, „Hol vannak a hadifoglyok, döntjük le a Sztálin-szobrot!”, avagy a Sztálin útból: „Ez lesz a Szabadság-útja!”. Az együttérzés, a munkások iránti szolidaritás a megfogalmazott jelszavakból egyértelműen érződik: „Munkás paraszt gyerekek, Együtt megyünk veletek!”, „Munkás, paraszt együtt halad, Magyarország legyen szabad!”, „Éljenek a Munkások! Éljenek a Nyomdászok!”, „Munkás demokráciát!”¹¹

9 Tóbiás, 2003. 411–412.

10 Az egyetemisták 1956. október 22-én este, a követelések megfogalmazása után kísérletet tettek a pontok közlésére a rádióban és a sajtóban. A kísérlet sikertelen volt, a közlést mind a rádió, mind a sajtó visszautasította.

11 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

A budapesti egyetemisták követeléseikkel, tüntetésükkel kollektív összefogást hirdettek. A főváros lakosságának javarésze – munkások és dolgozók, férfiak és nők, idősek és fiatalok – spontán vagy szervezett formában csatlakoztak a demonstrációkhoz. A kezdetben békés, egységes keretek közt zajló tüntetések fokozatosan irányíthatatlan megmozdulásokká alakultak át. **„A Parlament előtti tér egy torok volt, egy kiáltás. A tömegben meglátam Juhász Ferencet, a költő magyar. Mellésodródtam s megkérdeztem, nem tévedek-e? Ő volt, Juhász Ferenc. Csillogó szemmel hallgatta a forradalmasodó tömeget. És ennek a tömegnek nem volt egy nyomorult költője sem, aki vezette volna őket. A nép öntudatra ébredt.”**¹² A tüntetések eszkalálódása, majd a fegyveres harcok kialakulása – többek között – egy, a közvetett kirobbantó okkal szorosan összefüggő tényezőből fakad. Ez pedig nem más, mint a különböző társadalmi rétegek összefogása, s a fokozatosan kibontakozó tömegpszichózis jelensége. A demonstráció mérete mindenkit meglepett; a résztvevők „önkívületi állapotba”¹³ kerültek, a Politikai Bizottság pedig tanácstalanul állt az események előtt.

A Magyar Rádió székháza előtt

*„Félhat lehetett az idő, mikor egy kisebb csoport kivált a tömegből és a »Rádióhoz-Rádióhoz« kiáltással elindult a Rádió felé. Én is közéjük álltam, de még nem kiabáltam velük, csak mentem, mentem szótlán, komor tekintettel. Kevesen voltunk. A fiúk, lányok toborozták az embereket = Aki magyar velünk tart!”*¹⁴ A Rádió székháza elé délután öt óra, fél hat tájban érkeztek a tüntetők első csoportjai. Mint ahogy közismert, a Rádió épületei egy háztömbben helyezkednek el a Bródy Sándor utca, Pollack Mihály tér – Puskin utca –, Múzeum utca, Szentkirályi utca által körbefogva. Az épületegyüttesen belül számos átépített egykori bérház alkot labirintusszerű egységet a stúdiószékházzal, az egykori köztársasági elnöki rezidenciával, raktárakkal, technikai helyiségekkel.¹⁵

12 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

13 „...amikor ilyen tömegmozgalom, tömegtüntetés van, önkívületi állapotba kerül az ember. Minden amit cselekedtem, az bennem cselekedett, és nem gondoltam másra, ezt nem tudom elmondani...” In: Tóbiás, 2003. 420.

14 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

15 Havasi Tamás – Herczeg János – Kerek György: A Rádió ostroma. 1956. október 23. Budapest, 1957. 46–48. (továbbiakban: Havasi–Herczeg–Kerek, 1957.)

A Bródy Sándor utcán összegyűlt tömeg célja az előző nap elfogadott 16 pont beolvasása volt.¹⁶ A Magyar Rádió vezetősége, a műsorszerkesztők és a munkatársak több alkalommal kapcsolatba léptek a tömeggel, igyekeztek megoldásokat találni a kialakult helyzetre, avagy alternatív lehetőségeket kínáltak fel a tüntetőknek. Az események sorrendjének megfelelően három fő kísérlet különíthető el:

1. beszédek intézése a tömeghez az erkélyről – többszöri próbálkozással,
2. a tüntetők követeléseinek rögzítése úgynevezett **vágókocsival**,¹⁷
3. küldöttségek menesztése; tárgyalás a Rádió épületében.

A székház főbejárata felett lévő erkélyről több rádiós munkatárs igyekezett szólni az összegyűltekhöz. Milyen események történtek ekkor, és mit éltek át az épületben tartózkodó rádiósok? Tóbiás Áron könyvében szerepel Horváth Győző rádióriporter beszámolója, aki maga is részese volt az eseményeknek: **„Nyolcan-tízen kimentünk a nem túl nagy erkélyre. Föltettem a kezem, hogy szót kérek. Hangosan azt kiáltottam, hogy elvtársak! Egyöntetű hangorkán tört fölfelé. Én még egyszer mondtam, amikor csönd lett: »Eltársak!« Visszhangzott a válasz: »Nem vagyunk elvtársak...« Mire én: »Akkor mik vagyunk?« A válasz: »Magyarok!« »Hát akkor magyarok!« Óriási taps.”**¹⁸ A Rádiónál megismétlődött ugyanaz, ami nem sokkal azelőtt a Kossuth Lajos téren. A Parlament erkélyén beszédet mondó Nagy Imre miniszterelnök az „elvtársak” megszólítással kezdte monológját, amelyre a tömeg elutasítóan reagált. Ekkor Nagy a „Kedves fiatal barátaim!” kifejezéssel korrigált. De még így sem volt meg a teljes összhang közte és az egybegyűltektől. A „közös akkordot” a beszéd végén a Himnusz eléneklése jelentette.¹⁹ A Bródy Sándor utcában Horváth Győző hasonlóképp kezdte szónoklatát, és a tömeg ismét tiltakozott: „Nem vagyunk elvtársak!” A szimbolikus kapcsolat akkor jött létre, amikor a Horváth elfogadta a tömeg javaslatát: „Akkor mik vagyunk? – Magyarok!”

Az utcára vonult emberek minden egyes agitációs elemre fokozottan reagáltak. Így volt ez a tudatukba égett – a párt ideológiájával összekapcsolt – kollokáció köznyelvi használatával, az „elvtársak” megszólítással, s így a pártzsargon összes elemével is. Ugyanakkor

16 A tüntetők közt egyesek bízhattak abban is, hogy Gerő Ernő beszédét megakadályozhatják. In: Balázs, 2013. 181.; Gosztanyi Péter így fogalmaz: „mind nagyobb tömeg lepte el a Rádióhoz vezető szűk utcákat, hogy így Gerő Ernő megjelenését megakadályozzák.” In: Gosztanyi, 1988. 77.; Pataky Dezső naplójában többször szerepel az alábbi mondat sejtetve, hogy egyesek úgy vélték, Gerő a Rádióban tartózkodik. „S benn a Rádió egyik stúdiójában Gerő szórta pizkos rágalmait az úrbé, a világha, magyar hazafiak fülébe.” In: Pataky Dezső naplója. 1956–57.

17 Dodge Weapon típusú, rádiós közvetítésekre használt műszaki gépjármű, amellyel hangfelvételeket is lehetett rögzíteni.

18 In: Tóbiás, 2003. 412.

19 Rainer M. János: Nagy Imre. Budapest, 2002. 94–95. (továbbiakban: Rainer, 2002.)

kor a tömeg válasza pozitív irányban éppúgy intenzív volt, mint a negatív oldalról nézve. A nemzeti érzelmet kifejező cselekvések, kifejezések és megnyilatkozások a kollektív nemzeti akarat részei; egy-egy ilyen elem növelte a résztvevő egyének elszántságát, és tovább erősítette az összetartás érzetét.²⁰

Ám a stúdió munkatársai és a tüntetők közt létrejött közös nevező csakhamar illúzióvá lett, majd szertefoszlott. **„Bejelentettem, hogy Benke Valéria kíván az itt lévőkhöz szólni. Benke Valéria el is kezdte, mondott néhány politikai mondatot. Hurrogás, füttykoncert fogadta, és a követelés: »Mikrofont az utcára, mikrofont az utcára...«**”²¹ – emlékszik Horváth Győző. Az egyéb szónoki kísérletek is rendre megghiúsultak: *»a Rádió épületének erkélyére hangszórót szereltek, de hiába volt a mézes-mázos ígéretés a tömeg nem mozdult.*”²²

A Rádió munkatársai érezték az egyre növekvő feszültséget, amelyet e szokatlan helyzet, a tüntetés teremtett. A székház ablakaiból az egyre csak gyarapodó tömeg látványa pedig még inkább fokozta az aggodalmat. Tudták, hogy cselekedniük kell, mert ígéretekkel nem érnek el semmit. Így jutottak arra az elhatározásra, hogy egy **vágókocsit** küldenek a Bródy Sándor utcai főkapu elé, amellyel megkísérlik a tüntető tömeg követeléseinek rögzítését. Ez az esemény már a Rádió három munkatársa által írt korai interpretációban is olvasható, melyet összevetve Tóbiás Áron személyes beszámolóira épülő 2003-as kötetével számos egyezőség felfedezhető. Rádiós munkatársak – köztük a már idézett Horváth Győző – az elképzelésnek megfelelően kihajtottak egy szerkesztőségi autóval a Múzeum utcai garázs-kapun, s némi nehézség árán – a szűk utca zsúfolásig tele volt – leparkoltak a főkapu elé. A műszaki kollégák megteremtették a felvételhez szükséges technikai feltételeket, majd egy fiatal lány vállalkozott a feladatra; a pontok ismertetésére. Ő a forradalom alatt és után híressé vált **Piroskabátos**, avagy **Vöröshajú Lány**, Koszmovszky Edina, akinek beszámolója Tóbiás Áron kötetében részletesen olvasható.²³

Ezen a ponton kialakulhatott volna egyfajta interakció a demonstrálók és a szerkesztőség között. Ám a Rádió által nyújtott megoldási javaslat nem egyszerűen alkalmatlan volt, mondhatni lényegében különbözött a tüntetők céljaitól olyannyira, hogy annak értelme veszett volna el, ha ezt lehetséges alternatívának elfogadják. A tüntetők az egész országgal,

20 „A Bródy Sándor utca és a Múzeum körút sarkán az erkélyen magyar zászlót cibált a szél. A tömeg egyszerre megállt s követelte, hogy a néptől idegen népköztársasági címert tépjék ki a zászló szövegéből. A fiatalasszony egy-kettőre kinyírta az ollóval a szégyenteljes címet, a tömeg éljenzett és vonultunk tovább, a Rádió felé.”; „Egy tiszt az egyik Vippon-gyártmányú autó tetejéről szavalt el egy verset. Katonatiszt volt, ha jól láttam, repülőstiszt. A versre, amit szavalt, már nem emlékszem, csak egy sora ragadt meg bennem: »Mert én vagyok Zrínyi Miklós harcos unokája!« A tömeg hangulata egyre emelkedett, egyetlen lesújtani akaró ökölle forrt össze a hatalmasság.” In: Pataky Dezső naplója. 1956–57.

21 In: Tóbiás, 2003. 412.

22 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

23 Tóbiás, 2003. 416–432.

egyenes adásban kívánták közölni a megfogalmazott követeléseket. A történeti emlékezetbe szimbólumként megjelenő **Piroskabátos Lány**²⁴ szavait azonban nem hallották vissza azonnal a rádiókészülékekből. „... a tömeg [...] kezdte követelni, skandálni, hogy a szemben lévő házak, lakások ablakaiba tegyék ki a rádiókat, kvázi ellenőrizni tudják azt, hogy amikor Edina elkezd olvasni a 14 pontot, ez valóban adásba kerül-e. [...] nem került azonnal adóra [...] ami az elégedetlenséget csak szította tovább.”²⁵

Az újabb eredménytelen kísérlet után a Rádió vezetősége tárgyalásokat folytatott a tüntetők küldötteivel. Ez a lehetőség már komoly esélyeket helyezett kilátásba mindkét fél számára. A megvitatás ténye már egyfajta elismerést – ám nem minden esetben egyenrangúságot – feltételez. A Rádió elnöki szobájában, annál a bizonyos ovális asztalnál megtörtént a véleménycsere, ám a tüntetők követelései, melyek „terítékre kerültek”, csupán a párt és a nemzet érdekei közti különbségeket világították meg még inkább.

A Rádió vezetőségének helyzetkezelése, az adott szituációhoz való viszonyulása megszítja a történéseket.²⁶ A tárgyalások eredményességét tekintve is különböző vélemények olvashatóak.²⁷ Igazságtétel helyett, pusztán a székházban uralkodó feszült helyzet szemléltetésére idézem a cselekmény központjában lévő Koszmovszky Edina és beszélgetőtársa, Weinwurm Árpád szavait, akik az első delegáció tagjai közt voltak. „...így jutotunk be a rádióba, ahol szabályszerűen ugyanúgy léptettek be, mint azt hiszem, ma is történik a beléptetés, hogy a kapu mögött egy portás fülke, [...] ott felvették az adatainkat, a nevünket, meg tén a lakcímet írták fel. Akkor felvezettek bennünket az első emeletre, [...] a rádió elnö-

24 „...a Piroskabátos Lány az jelkép vagy szimbólum [...] mai ésszel, hogy egy totális erőszakrendszert jön egy tizennyolc éves lány, és a kezébe vesz egy papírlapot, és vállalja azt, hogy ezzel az örülettel túlhatallommal [...] szembeszállva kétszer megkísérli azt, hogy ezt az üzenetet közvetítse.” In: Tóbiás, 2003. 429.

25 Weinwurm Árpád beszámolója. In: Tóbiás, 2003. 419.

26 Gosztorny Péter véleménye szerint Benke Valéria nem volt hajlandó a küldöttség kívánságát teljesíteni. In: Gosztorny, 1988. 77.; Ezen a véleményen van Molnár Miklós is, aki könyvében úgy fogalmaz, hogy Benke eme döntése már sokkal súlyosabb volt, mint az előző napi – október 22-i – visszautasítás. In: Molnár M., 1998. 135.; Gyurkó László álláspontja szerint a Rádió vezetősége már az előző este egyetértett a diákok követeléseivel, viszont a szovjet csapatok távozására és a többpártrendszerre vonatkozó pontokat nem voltak hajlandók beolvasni. Gyurkó László: A bakancsos forradalom. Budapest, 2001. 67. (továbbiakban: Gyurkó, 2001.)

27 A Havasi–Herczeg–Kerek-féle broszúra legfőbb megállapítása, hogy a tárgyalások eredmények voltak. A küldöttség egy tagja az erkélyről ismertette is a megállapodást. In: Havasi–Herczeg–Kerek, 1957. 24–25.; Balázs Gergely a következőket írja: „Mire egy küldöttséggel – hosszas huzavona után – sikerült egy mindkét fél által elfogadható kompromisszumos beszámolót elfogadni az eseményekről és a követelésekről a felvonulók már türelmüket veszítve csak az eredeti pontok ismertetését fogadták el.” In: Balázs, 2013. 182.

kének, a tanácsterme, vagy tárgyalója, [...] oda bevittek bennünket.”²⁸ A küldöttség többi tagját név szerint nem említik, csak egy-egy jelzővel illetnek két személyt: a beszkártos és a Petőfi-körös.²⁹ „A teremben, ahová beléptünk, [folytatja Koszmovszky Edina] ott volt egy hatalmas [...] ovális asztal. Helyet foglaltunk és Benke Valéria nem volt jelen az első pillanattól fogva [...] nem egyedül jött be, de testőrökkel, rendkívül feszült volt a hangulat. Nem tudom, én olyan elektromosságot éreztem, ami nehezen kimondható...”³⁰

A tárgyalás a küldöttség két tagja szerint meglehetősen rövid volt, nem tartott tovább 10 percnél. Weinwurm Árpád elmondása alapján Benke egyszer azzal a kijelentéssel hagyta el a termet, hogy mindenképp egyeztetnie kell a belügyminiszterrel a kialakult szituációról. „...hát mi ott váraкоztunk [...] ha úgy tetszik, csapot papot hagyott ott bennünket, [...] tehát egy ilyen váraкоzó helyzet volt, egy ilyen tanácstalanság, és akkor mindenki beszélt, mondta a magáét.”³¹ Csongovai Per Olaf – aki vélhetően egy másik delegáció tagja lehetett – emlékei szintén szemléletesek: „S ott ült a Valéria az asztal alatt és telefonált. Azt mondja, ő nem tudja itt a saját hatalmából beolvasni a 16 pontot, fölhívta a pártközpontot. Ott mondták neki, hogy nem, szó sem lehet róla.”³²

A tömeg számára minden megoldási kísérlet ígéretes volt, mivel konkrét eredmény nem követte azokat. Eredeti követelésük, a pontok azonnali közlése nem valósult meg. A Rádió munkatársai azonban a folyamatosan növekvő feszültségeknek, illetve az események eszkalálódásának igyekeztek gátat szabni a felkínált opcionális lehetőségekkel.³³ A küldöttségek menesztése után kialakult sürgető helyzetben a kommunikáció hiánya jelentette a legnagyobb problémát; az „utca” nem tudta, hogy mi folyhat bent az épületben.³⁴ A tanácstalan szituációt végül az utcán váraкоzó tüntetők oldották fel; a tettelegesség különböző eszközei-

28 Tóbiás, 2003. 421.

29 Beszkártos: Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság alkalmazottja; Petőfi-körös: a Petőfi-kör tagja. A szervezet a Dolgozók Ifjúsági Szövetsége (DISZ) otalma alatt jött létre, egyfajta vitafórumként szolgált.

30 Tóbiás, 2003. 423–424.

31 Tóbiás, 2003. 424.

32 Csongovai Per Olaf interjú. Készítette Eörsi László 1992-ben. Az 1956-os intézet Oral History Archívuma 420. sz. 17.

33 Balázs Gergely két éve megjelent – tehát frissnek mondható – tanulmányában egyértelműen azt hangsúlyozza, hogy ezek a megoldási kísérletek mind az időhúzást szolgálták. In: Balázs, 2013. 182. Ebben az esetben felvetődik a „miért” kérdése, melyet területi okok miatt nem fejtek ki részletesen. Ám hogy mennyi esély lehetett volna arra, hogy a tüntetők szép lassan széteszlanak, valamint hogy egy Poznańhoz hasonló eseménysorozat játszódik le október 23-án, annak mérlegelését meghagyom az olvasó számára.

34 „Az történt, hogy lenn a tömeg attól félt, hogy minket letartóztattak, vagy eltűntünk.” In: Tóbiás, 2003. 424. Továbbá a bizalmatlanság legfőbb oka az ÁVH elleni ellenszenv volt. In: Balázs, 2013. 183.

hez nyúltak. Köveket, törmelékeket dobáltak a Bródy Sándor utcai Rádiószékház homlokzatára. **„Én magam is követ fogtam a kezembe és dobáltam. De sok ablakot betörtem. Három-négy ablakot.”**³⁵ – írja Pataky Dezső. Mások – ki hogy tudott – felkapaszkodtak az ablakok rácsain, avagy a szomszédos épület előtt felállított állványzaton,³⁶ és bemásztak a Rádió épületébe. **„Egymás tenyerébe, majd vállára lépve másztak fel a nyitott ablakhoz, oda, ahol én álltam. [...] természetesen segítettem nekik, sorra kaptam el a karjukat és húztam be őket a szobába. [...] Egyszer csak valamiféle zajt hallok hátulról, s ahogy lendítem be a következőt, utána nézek... Jaj, ez nem lehet igaz!... Hiszen ezek szedik össze őket! Elkapják és máris viszik őket valahová! [...] ne próbálkozzatok, elvisznek benneteket! – és toltam őket vissza.”**³⁷ – emlékszik vissza Gombos Katalin színművésznő, aki ekkor a Rádió főépületében tartózkodott. Az épületbe engedély nélkül behatoló embereket a karhatalom elfogta.³⁸

Benke Valéria telefonon keresztül érte el Losonczy Gézát, aki ekkor Pethő Tiborral és Vásárhelyi Miklóssal a Magyar Nemzet szerkesztőségében tartózkodott. Miután elmondta neki, hogy a helyzet egyre fenyegetőbbé kezd válni, megkérte, hogy jöjjön át a Rádió székházába. Losonczy, Pethő és Vásárhelyi nyolc óra tájban érkezett a Rádióhoz.³⁹ Vásárhelyi Miklós elmondása alapján ő és Benke is egy állásponton voltak: *„a növekvő feszültséget csak a követelés teljesítésével lehet leszerelni.”*⁴⁰ Benke Valéria telefonon keresztül ismertette álláspontját a pártközponttal, amelyet határozottan elutasítottak. A Magyar Rádió igazgatónőjét tájékoztatták, hogy hamarosan Gerő Ernő fog beszédet mondani.

Gerő Ernő beszédét pontban 20 órakor közvetítette a rádió egyenes adásban a párttitkár dolgozószobájából.⁴¹ *„Amikor ez a beszéd elhangzott, mi fölálltunk és azt mondtuk, hogy nekünk itt már semmi tennivalónk nincs. Ez a párt hivatalos álláspontja és ez az a politika, amit mi nem tudunk képviselni.”*⁴² – emlékszik Vásárhelyi Miklós. Azt már előre lehetett sejte-

35 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

36 A Rádió székháza melletti épületet renoválták.

37 Ómolnár, 1989. 92.

38 Balázs Gergely megjegyzi, hogy az államvédelem úgynevezett operatív osztálya kérdezte ki az elfogott vagy az épületbe került személyeket. In: Balázs, 2013. 183.; a Rádió védői a Havasi–Herczeg–Kerek-féle brosúra szerint 37 fegyverest, Gyurkó László szerint 40 foglyot ejtettek az éjszaka folyamán. In: Havasi–Herczeg–Kerek, 1957. 61.; Gyurkó, 2001. 78.

39 Gyurkó, 2001. 68.

40 Tóbiás, 2003. 413.

41 Gerő beszédét lásd: In: A forradalom hangja. 1989. 23–26.

42 In: Tóbiás, 2003. 413.

ni, hogy a tömeg sem fogja kitörő örömmel fogadni a párttitkár monológját.⁴³ A szűkebb pártvezetésben uralkodó káoszt, kapkodást igazolja, hogy a háromnegyed órára tervezett beszédből csupán negyed óra szónoklat lett.⁴⁴ A Rádió vezetőségének meghiúsult kísérletei után a Központi Vezetőség (KV) eme döntése súlyos következményekkel járt. Elmélyítette a tömegpszichózist, melynek következtében a zavargások egyre hevesebbek lettek, s a tüntetők már csoportosan is veszélyeztették a Rádió főépületét.

Tüntetésből fegyveres harc

A Magyar Rádió előtti történések 20 és 21 óra között érték el a tetőpontot. Innentől kezdve beszélhetünk általános zavargásokról, majd később fegyveres harcról. Nézetem szerint az ostrom megkezdése előtti legfontosabb esemény a mindmáig tisztázatlan Bródy Sándor utcai főkapu betörése volt. Ez az eset a tüntetők és a Rádiót védők közti első komolyabb konfrontációk egyike, a tettelegesség legsúlyosabb formája. Komoly okok kellettek ahhoz, hogy a demonstrálók idáig eljussanak, és erre rászánják magukat.⁴⁵

A tüntetők a Rádió székházának dupla szárnyas tölgyfa kapuját az utcán hagyott vágókosíval törték be.⁴⁶ A történeti irodalom – a rendszerváltás előtti, utáni és napjaink szakirodalma – amellett, hogy erről az eseményről ritkán tesz említést, az időpont meghatározásában nem egységes.⁴⁷ Sőt mi több, a szemtanúk véleménye ennél még differenciáltabb.⁴⁸ Magának az eseménynek a leírásához eddig egyetlen forrás sem állt rendelkezésre. Pataky

43 A kádári történetírás által hangoztatott álláspont szerint a tüntetők nem hallhatták a beszédet. In: Havasi–Herczeg–Kerek, 1957. 32.; Szemtanúk elmondása alapján viszont a kihelyezett rádió-készülékekből a tömeg hallotta a beszédet (avagy annak egy részét). *„Igen ám, de amint mondtam, az utcában lakók némelyike kitétte az ablakba a saját készülékét, már akkor, amikor mindenki a 16 pont beolvasására várt. Ezen hallgatták Gerőt, az első egy-két percben még viszonylag csendben, de aztán egyre többször belefújoltak...”* In: Ómolnár, 1989. 103.

44 Gyurkó, 2001. 80.

45 Mi vehette rá a tüntetőket erre a cselekményre? Vajon az a tévhit, hogy a Rádióba menesztett küldöttséget elfogták, netalántán kivégezték? Az általános elégedetlenség a fegyveres karhatalommal szemben? Gerő Ernő rádióbeszéde? A csalódottság, mert a követeléseket nem közölte a Rádió? Avagy, ha mindez együttesen befolyásolta az összegyűlt embereket, akkor melyik tényező volt domináns ezek közül?

46 Ez a gépjármű konkrétan az, amelyet a követelések rögzítésénél használtak (használni próbáltak). In: Tóbiás, 2003. 425.; Balázs, 2013. 183.

47 Dr. Berki Mihály 20 óra 30 perc és 21 óra közé teszi ezt az eseményt. In: Dr. Berki Mihály: Hadsereg vezetés nélkül. Budapest, 1989. 37.; Gyurkó László 19 óra környékére. In: Gyurkó, 2001. 67.; Balázs Gergely a Gerő-beszéd előtt tárgyalja. In: Balázs, 2013. 183.

48 K. L. számolója alapján a főkapu betörése a Gerő-beszéd előtt történt. In: Ómolnár, 1989. 99. Az 1956-os Intézet Oral History Archívumának egyik kutatható minősítésű interjújában az interjúalany valószínűsíti, hogy a kapu 20 órakor zárva volt. Koszmovszky Edina szerint ez az esemény Gerő Ernő rádióbeszéde után történt. In: Tóbiás, 2003. 425.

Dezső feljegyzése ehhez fontos tanúságtétel, mivel ő azok között volt, akik ekkor bejutottak az épületbe. *„Az egyik Vippon-kocsi odafarolt a Rádió kapujához és háromszor-négyszer nekiszaladt. Az ajtó recsegett, ropogott s csak kicsikét engedett. Hiába feszítették a nyílásba a vastag zászlórudat, eltörött. Az autó ismét nekirugaszkodott, az ajtó recsegetve kitárult, aztán az ajtó másik szárnya is. A tömeg betört a Rádióba. Én is rohamoztam. A kapu alatt ám megtorpantam, mert Á. V. H-ás [Államvédelmi Hatóság – M. A.] szuronyok meredtek vészjóslóan felénk. A kapu alatt szorongott a tömeg és a kis lépcsőn rohant mindenki felfelé, baloldalt esett a feljárat. [véltetően a Rádió magasságszintjére vezető lépcsőről van szó – M. A.] Nagynehezen én is odajutottam. Felszaladtunk a lépcsőn. Mentem ameddig lehet, ám zsákutcába estünk. Nem volt út tovább csak visszafelé. Az ablakok a Rádió udvarára néztek. Az udvaron Á. V. H-ás osztagok álltak készségekben, feltűzött szuronyokkal. S elhangzott bent az épületben az első lövés. Menni kellett kifelé. Az Á. V. H-ások bejöttek és körülfogtak bennünket a teremben. Puska volt mellünknek, puska a hátunknak szegezve. A könnyfakasztó gáz fojtogatva betejedt. Az egyik sarok ajtó ablaküvegén három puskagolyó nyoma. Négykézláb, futva menekültem a szűk folyosón, a falhoz lapulva erősen. Lábam alatt a padló vérnymos volt.”⁴⁹*

Ez a momentum minden bizonnyal meghatározó, mondhatni drasztikus élmény volt az ELTE fiatal diákja és minden résztvevő számára. A dulakodásba olyanok is belekeveredhettek, akiknek nem állt szándékukban konfrontálódni a karhatalmistákkal, csupán sodródtak az eseményekkel; vagy éppen a kapu betörésére vállalkoztak, ám behatolni az épületbe már nem akartak. A Rádió épületegyüttesének védelmére kirendelt egységek – ahogy több beszámolóban is olvasható – könnygáz- és füstgránát, vízfecskendő és egyéb tömegoszlató módszerek alkalmazásával igyekeztek visszaszorítani a tömeget.⁵⁰ **„Kiszorítottak bennünket a Múzeum kertig. Előttem egy fiatal tacsó katonának sem való ávós emelgette a szuronyt. [...] Egyet rándult a tömeg és hátraszorította, hátranyomta a gyáva ávosokat. Benyomtuk őket a Rádió épületébe.”**⁵¹ A tömegoszlató módszerek sikertelenek voltak; az utcán újra és újra összeverődő tömeg indulatait nagymértékben szították.

Az Államvédelmi Hatóság sorkatonái olykor maguk sem tudták értelmezni a kialakult helyzetet. Fontos hangsúlyozni, hogy nem tisztekről, hanem sorozott katonákról van szó, akiket egy adott objektum – jelen esetben a Magyar Rádió – védelmére rendelt ki. *„A Baross utcán mentünk végig, [emlékszik egy volt ÁVH-s sorkatonára] és amikor a Baross utcából befordultunk a Szentkirályi utcába, ott ahol van a Stomatológiai Intézet, akkor ott abból a házból kiabáltak le férfiak, nők, köpködtek. »Rohadt Rákosi-bérencek, rohadt ÁVO.« Meg minden. Nem tudtuk felfogni. [...] Dobáltak minket kövel. És elkezdtünk futni.*

49 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

50 *„Fejünkre hullott a foszforos-füstbomba. A tömeg először megfutott, később visszadobták a füstbombákat a Rádió nyitott ablakán.”* In: Pataky Dezső naplója. 1956–57.

51 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

És az emberek mellettünk, hogy: »Magyarok vagytok, ne löjetek!« [...] Nem is tudtam, hogy mi van. Most mi ez, kik ezek? Meg miért kiabálnak, miért kellene löni? Meg miért mondják, hogy ők magyarok, hát én is magyar vagyok. Mi a baj?⁵² Ám nem ez volt az egyetlen probléma. A tiszti kar képzetlensége⁵³ mellett a sorállomány kiképzésben is akadtak – úgyszólván – rögtönzött megoldások, amelyek rámutatnak a fegyveres erők felkészületlenségére és szervezetlenségére. „Lementünk az udvarra, és az én szakasziparancsnokom felállított minket egy ilyen oktatási négyzetbe. [...] Egyszer csak azt mondja: »Jah igen! Elvtársak, a könnygázgránát kezelését ismerik? – Nem ismerjük. Nem is láttunk még. – Jó, akkor – szólt egy katonának az felrohan, hozott könnygázgránátot – ezt itt kihúzza, ezt meg így húzza, úgy húzza.« Mindenkinnek adott egyet.»⁵⁴

A pszichés nyomás következtében, valamint a tömegszókratási módszerek sikertelensége miatt a Magyar Rádió védői **célzott sortüzet** alkalmaztak a tömeggel szemben. Szemtanúk emlékezéseiből két helyszínt lehet meghatározni, ahonnan a védők biztosan tüzet nyitottak a tüntetőkre. Az egyiket a **Rádió székházának emeleti ablakai** jelentették. Ennek elsőszámú bizonyítékai a korabeli – az ostrom után készült – fotográfiák, amelyeken egyértelműen megfigyelhető, hogy a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai főépületének homlokzatát a második és harmadik emeleti ablakok körül teljesen szétlőtték. A későbbi felkelők az éjszaka folyamán – mivel a sötétben nem láttak szinte semmit – a célpontot úgy állapították meg, hogy ahol torkolattüzet láttak, oda lőttek vissza.⁵⁵ „Az ávosok az egyik ablak mögül sorozatot engedtek a tömegbe. A sorozat egy fiatal fiút találtak (sic!) el.”⁵⁶ – írja Pataky Dezső. Számos más beszámoló is utal arra, hogy az ÁVH-sok az emeletről tüzeltek a tömegre.⁵⁷ Szükséges megjegyezni, hogy az emeleti ablakokból nagyobb eséllyel lehe-

52 Az 1956-os Intézet Oral History Archívumának kutatható minősítésű interjúja alapján.

53 Zsitnyányi Ildikó a tiszti állomány képzetlenségére hívja fel a figyelmet tanulmányában; megjegyzi, hogy a tiszthelyettesek teljes értékű parancsnokká nevelése, illetve a parancsnokok szakismeretei is hagytak némi kívánnivalót maguk után, valamint „a már korábban kialakult ideológiai megosztottság egyre inkább elmélyült, a »szocialista öntudatra nevelés« mind kevésbé érte el a célját, a propaganda demagóg szövegei egyre inkább süket fülekre találtak.” In: Zsitnyányi Ildikó: Hadsereg és forradalom – 1956. Hadtörténelmi közlemények. 1999/4. 825–826.

54 Az 1956-os Intézet Oral History Archívumának kutatható minősítésű interjúja alapján.

55 „Nekem azt mondta ez a gyerek, hogy oda löjek, ahol fényt látok. A fegyver villanását este már jól lehet látni. Jól van, löjünk oda!” Kabelács Pál visszaemlékezése. In: A forradalom emlékezete. Személyes történelem. Az Oral History Archívum interjúi alapján összeállította Molnár Adrienne, Kőrösi Zsuzsanna, Keller Márkus. Budapest, 2006. 80. (továbbiakban: A forradalom emlékezete, 2006.)

56 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

57 „Akkor még jobban kezdtek lövöldözni valahonnan fölülről.” Takács Béla visszaemlékezése In: Pesti utca – 1956. Válogatás fegyveres felkelők visszaemlékezéseiből. Szerk: Bindorffer Györgyi és Gyenes Pál. Budapest, 1994. 170. (továbbiakban: Pesti utca, 1994.); „...a taxisofőr húgom éppen aznap vitt egy fuvarát a fővárosba [...] Átlőtt karral jött haza. Kiderült, hogy a Rádiónál kiszállt a kocsijából, belekeveredett a tömegbe. Ő volt az első, aki megsebesült... Énekeltek, jelszavakat kiabáltak, aztán egyszer csak a Rádió irányítójából rájuk lőttek.” Nagy Attila beszámolója. In: Ómolnár, 1989. 115.; „Este olyan 9-10 óra tájban kilőttek, amit sosem felejték el. [...] Főntről a Rádióból. [...] Egy 19 éves fiatalember ott, rögtön meghalt.” Lux Gellért emlékezése. In: Orbán Éva: Üzenet a barikádról. I-II. Budapest, 1996. II. 37. (továbbiakban: Orbán, I-II. 1996.)

tett fejre, avagy a test felső részére célozni. Meglehetősen kevés volt az esélye annak, hogy a lövés a lábat érje. Ezért ezek a lövések semmiképpen sem értelmezhetők riasztólövésenként.⁵⁸

A másik helyszín, ahonnan az államvédelmisek lövéseket adtak le, a Pollack Mihály tér felőli rész; **a Rádió épületeit összekötő udvar** volt. Ezt a területet kerítés választotta el a tértől, és közvetlenül a Nemzeti Múzeum udvarának hátsó részére nézett. Mára ezt a területet beépítették, de a kerítés és a régi vaskapu még mindig látható. **„A bokrok mögül lőttek ki a Rádió védői. A Rádió épülete nem volt beépítve. Ahol a spanyol lovasiskola volt, a Bródy sarka és a Rádió közt vaskerítés volt. Térdig érő kőaljzaton hatalmas vasrács volt, [...] a bokrok mögül jött a torkolattűz.”**⁵⁹ – emlékszik Sebestyén Márta.

A kádárista propaganda, majd történetírás az úgynevezett ellenforradalmi tézis alapvető bizonyítékeként állította, hogy október 23-án, a Rádió előtt a tüntetők használtak először lőfegyvert.⁶⁰ Tette ezt úgy, hogy a különféle brosúrákban – vagy épp egy kiadványon belül – közölt információk egymásnak ellentmondók voltak. Az első fegyverhasználat mikéntjéről – azaz, hogy ki lőtt először – napjaink szakirodalma azon az állásponton van, hogy a Rádió védői használták először fegyverüket.⁶¹ A karhatalmisták fegyverhasználatát okmányyszerű hitelességgel bizonyítható. Az Országos Mentőszolgálat Központi Mentőállomásának esetenaplói szerint 21 óra 12 perckor érkezett az első lövési sérülésről szóló bejelentés a mentők felé. A 21 óra 12 perc és 21 óra 35 perc közt feljegyzett sérültek kivétel nélkül civilek voltak. Az esetenaplók bejegyzései szerint az első államvédelmis lőtt sérültet 21 óra 40 perckor jelentették a mentőszolgálat központjába.⁶²

Több szemtanú emlékeiben mély nyomott hagyott az a momentum, amikor – vélhetően nem egy alkalommal – mentőautókkal próbáltak utánpótlást szállítani a Rádió épületéhez. **„Borzasztó haragot ébresztett az emberekben, hogy egy mentőautót használtak fel arra, hogy odajussanak! Nem embert menteni jönnek a mentőkocsival, hanem embert**

58 A Történelmi Tényfeltáró Bizottság munkatársai, Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor az érvényben lévő szolgálati szabályzatok alapján megállapítják, hogy lőfegyvert tömegoszlátásra alkalmazni oly módon volt megengedett, hogy – az oszlátásra felhívó parancs megtagadása után – előbb *levegőbe lőtt sortűzet* (tömeg feje fölé lövés) kellett alkalmazni, majd ha a tömeg szétszórása nem történt meg, akkor az úgynevezett *porzó sortűz* (tömeg lábai elé lövés) következett. Amennyiben a tömeg továbbra sem hátrált, a *térdmagasságon aluli célzott lövés* következett. In: Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban, A fordulat napja, Ismét sortűzek, A Nagy per. Budapest, 1997. 40.

59 Orbán, I. 1996. 292.

60 Lásd például: Ellenforradalmi erők a magyar eseményekben II. (ismertebb nevén: „Fehér könyvek”) 16, 25. Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig. Dokumentumok és jelentések alapján írta Lovas Márton. Budapest, 1957. 21.

61 Balázs, 2013. 186.; Horváth, 2003. 64–67.

62 Gy.Sz.: 368; 10.92.86; Ir.O.37. Páratlan Esetnapló 1956. X. 15. – XI. 23-ig. Forrásörző intézmény: Kresz Géza Mentőmúzeum.

ölni.”⁶³ A vöröskereszt álcája mögé bújtatott szervezkedés fokozhatta talán a leginkább a tüntetők gyűlöletét és megvetését az Államvédelmi Hatóság iránt.⁶⁴ Egy szemtanú elmondása szerint a tömeg így fogadta a fehérköpenyes ÁVH-sokat: **„Ahogy a Múzeum körúthoz odaértünk, éppen fordulna egy Skoda mentőautó. Fehérköpenyesek kiabáltak belülről: »Álljanak félre, álljanak félre, mert menteni akarunk!« Valaki, a fene tudja hogyan, meglátta, hogy katonaruha van az illetőn. Kirángatták a kocsiból, kinyitották a mentőautó hátulját, ahová a sebesültet szokták betolni. Ott négy katona ült bent. Fehér köpenyben ávós katonák. Tele volt fegyverrel a mentőautó. [...] Kiszedték a fegyvereket, a kocsit oldalra borították és felgyújtották.”**⁶⁵

A felkelők – többek között – ily módon jutottak fegyverekhez, s viszonyozták a karhatalmisták lövéseit. Előfordult olyan eset, hogy a rendőrök és a katonák is átadták fegyverüket, avagy a tüntetők éppen erőszakkal vették el azt tőlük.⁶⁶ Az éjszaka során – nagyjából 22 óra 30 perc után – érkeztek meg a budapesti munkáskerületek dolgozói, köztük a gyakorta emlegetett csepeli munkások, akik különböző fegyverraktárakból és üzemekből – például a Lámpagyárból – fegyvereket és lőszereket hoztak magukkal.⁶⁷ Ezeket szétosztották a továbbra is harcolni kívánó emberek között. *„A Bródy Sándor utcánál mentem visszafelé a rádió előtt, a főbejárat előtt, mentem a Szentkirályi utca felé, és akkor egyszer csak [...] jött egy pali géppisztollyal. És úgy kérdeztük, nem is én kérdeztem, valaki kérdezte, honnan szerezted? Azt mondja [...] itt a Mikszáth Kálmán téren osztják a géppisztolyokat.”*⁶⁸

Azok, akik nem akartak fegyvert fogni, illetve nem tudtak időben elmenekülni a helyszínről, kapualjakban, épületek udvarain és egyéb biztonságos helyeken kerestek menedéket a lövések elől. Pataky Dezső naplójában állandó életveszélyről számol be: **„Három gránátot dobtak ránk. Kettő felrobbant; a harmadik az udvarra esett, nem robbant fel. Szerencsére a két gránát nem tudott kárt tenni életünkbe, de törmelékeket és földet szórt ránk. És kétségek győtortek azért is, hogy a fel nem robbant gránátba véletlenül beletalál egy ávós golyó és felrobban. Akkor pedig nekünk végünk. Öt-hat lépésre volt tőlünk a fekete-piros csíkos nyeles kézigránát.”**⁶⁹

63 Pesti utca, 1994. 170.

64 Fontos megjegyezni, hogy ezek a mentőautók nem az Országos Mentőszolgálat gépjárművei voltak. Források tanúsága szerint a BM Korvin Ottó Kórház rendelkezett hasonló, IFA Phänomen típusú betegszállító autókkal. In: Az Országos Mentőszolgálat működése a harcok alatt. Hadtörténelmi Levéltár, Magyar Néphadsereg, Különgyűjtemény – F 7/15. őrzési egység 245–246. fólió

65 Fónay Jenő beszámolója. In: Orbán, II. 1996. 195.

66 *„Akkor elvettük a katonáktól, volt, akinek nem volt fegyvere, nem volt golyója, próbáltunk golyót szerezni. Akkor a rendőröktől elszedtük. Oda is adták.”* Lassan György interjú. Készítette Dr. Horváth Miklós 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 511. sz. 10.

67 Balázs, 2013. 191.

68 Beliczay Árpád interjú. Készítette Beliczay László 2009-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 924. 18.

69 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

Az éjszaka során állandósultak a fegyveres harcok a Bródy Sándor utcán és környékén; kiterjedtek egészen a Gutenberg térig. Az intenzív ostrom során fedezéket kereső emberek kénytelenek voltak a tűzharcban – állandó veszélyben és bizonytalanságban – átvészelni az éjszakát. **„Én egy suszterájba szorultam 13-15 emberrel. [írja Pataky Dezső] Hirtelen ide tudtunk beszaladni. A suszterajnak csak egy bejárata volt, kiút nem lehetett más csak az, hogy ki az utcára, ahol ádáz lövöldözés folyt már. Egy kislány is volt közöttünk a suszterajba. Sok fiatal, de többnyire idősebb felnőttek. Hárman vagy ketten voltunk bent egyetemisták. Én közvetlen az ajtó mellett állottam a falhoz lapulva. Mellettem egy idősebb, kalapos bácsi bujt az ajtó mögött a sarokban. Volt velünk egy fegyveres is. Néha-néha tüzelt az ablakokban megjelenő ávosokra. Potyára nem lőtt. De egy gránátot dobtak az ajtó elé, s vigyáznunk kellett. Olyan borzalmas robbanás reszkettette meg a suszterajt, hogy nem is reméltem azt, hogy még élve megúszhatjuk. Kértük a fiút, hogy többször ne lőjjön, mert bedobnak a nyitott ajtón egy gránátot és végünk van. Nem lőtt többet. De ekkor ajtónk elé állt egy tank és löni kezdett. Lámpájának fénye éppen rám esett. Átfutottam a másik oldalra és ott lapultam a falhoz. Jó húsz perc múlva elment, odébb ment a tank az ajtó elől és most már nem féltünk annyira. [...] Egyszer csak mellettem feljajdult vékonyka hangon, sírva az egyik fiatal fiú. »Jaj, jaj jajjjajjaj« – sírta még utólszor és összeesett. Összeborzongtam. Közvetlen mellettem állott, még a könyökünk is összeért. Hamar hozzászaladtak. Tüdőlövést kapott. Végigfutott rajtam a halálfélelem. Pontosan mellettem állott... hátha most engem kapott volna el. Végig sem gondolhattam ezt, baloldalamon ismét felsírt egy fiatal fiú, aztán hangtalanul összeesett. Toroklövése volt. Nem, egy pillanatig sem maradtam tovább a fal mellett, a sarokba bujtam egy rossz vaságy mögé, ahol már három fiatal fiú volt. Összehúztam magamat. Félttem; s nevezzék ezt gyávaságnak félttem. Talán ha ott maradok továbbra is a fal mellett, néhány másodperc múlva én is a padlón fetrengék véremben.”⁷⁰**

A drámai eseményleírások egyszerű, hétköznapi emberek történetei, akik aznap felvonulni, tüntetni mentek az utcára; meg akarták tapasztalni azt, amit eddig még nem. Nem számítottak arra, hogy megmozdulásuk ekkora méretű lesz – megbénítva ezzel a pártvezetést –, sem arra, hogy az éjszaka folyamán – akarva-akaratlanul – súlyos fegyveres harcok részesei lesznek. Véleményeik, nézeteik a lejátszódott események hatására radikalizálódtak, s válaszreakcióik ennek megfelelően alakultak. A vezetők döntésképtelensége, a csalódottság érzése, a megghiúsult próbálkozások és a löszerszállító mentőautók leleplezése után a Rádió védőinek fegyverhasználata készítette a tüntetők egy részét offenzív magatartásra, és arra, hogy fegyvert fogjanak a gyűlölt erőszakszervezet ellen.⁷¹

70 Pataky Dezső naplója. 1956–57.

71 Az épületegyüttes visszafoglalása október 25-én történt meg.

A demonstrálókából lett felkelők másnap, október 24-én délelőtt 10 óráig ostrom alatt tartották a Magyar Rádió épületeit.⁷² Időközben – körülbelül október 23-án 9 és 10 óra között – a moszkvai vezetés döntött a szovjet csapatok azonnali beavatkozásáról és bevonulásáról Budapestre.⁷³ Az idegen hatalom erőinek segítségül hívása a szovjetekkel elleni fegyveres harc, a szabadságharc kezdetét jelentette.

Záró gondolatok

Fontos feltenni a kérdést: Vajon az események menete során megváltozott-e az emberek eredeti célkitűzése? Mindvégig a 16 pont beolvasása lebegett a szemük előtt? Ha megváltozott a cél, akkor vajon mikor és miben érhető tetten? Végezetül pedig: Hogyan tekinthetünk 60 év távlatából erre a sorsfordító eseményre?

A tettere kész egyetemi ifjúság követeléseinek széles körű ismertetése – melyet az utcára vonult emberek mindegyike magáénak érzett – az események láncolatát tekintve mindvégig általános célként értelmezhető. A stúdió ostromának elvi lehetőségét a szervezetlen és következtelen politikai és karhatalmi reakció teremtette meg, válaszút elé állítva így a tömeget. Az indulatfokozó tényezők révén a tüntetők célja differenciálódott, avagy kettévált: „a mikrofon megszerzése” mellett szembeszálltak az elmúlt évek kegyetlenségeit, minden gyűlöletüket és az egész politikai rendszert egyszerre megtestesítő erőszakszervezettel, az Államvédelmi Hatósággal is.⁷⁴ Ettől kezdve a tömeg dühe egyre szélsőségesebb eseményekben érhető tetten; gondoljunk például az október 30-i Köztársaság téri történésekre.

Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő megtorlás eltörölte a magyar népben egységesen élő heroikus küzdelem értékítéletét.⁷⁵ A Kádár-éra „ellenforradalmi” teóriája megbénította az emlékezést, majd 1988–89-et követően az egész eseménysorozat megítélése oly hirtelen megváltozott, hogy annak szemlélésében mind a mai napig léteznek különbözőségek, késhegyig menő viták. Számos példát ki lehetne emelni, mégis tanulmányomban az esemény jelentőségére, szimbolikájára igyekszem felhívni a figyelmet.

72 A Központi Mentőállomás esetenaplóiban, október 24-én 9 óra 20 perckor jegyezték fel az utolsó lött sérülteket a Rádió környékéről (Puskin utca). Gy.Sz.:364; 10.92.28.; Ir.O.28. Páros esetenapló 1956. X. 12-től – XI. 16. Forrásörző intézmény: Kresz Géza Mentőmúzeum

73 Rainer, 2002. 96.

74 A fennálló politikai rendszert, s annak reakcióját jellemzi Mekis József (a minisztertanács elnökhelyettese) alábbi, 1956. október 23-án elhangzott kijelentése: „...a dugó kiszaladt az üvegből, de majd visszanyomjuk.” In: Jegyzőkönyv Tóbiás Áron kihallgatásáról. Budapest, 1957. május 24. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára V–150393/4. 172.

75 „A forradalom és szabadságharc leveréséig a csodálat elsődleges tárgya a magyar népben megmutatkozó kétségbeesett heroizmus volt.” In: M. Kiss Sándor: A magyar társadalom útja az 1956-os forradalomhoz-szabadságharchoz. In: Kortárs, 47. évf. 6. sz. 2003. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00070/mkiss.htm> (Letöltés ideje: 2016. április 14. 23:00)

A pártállam elsőszámú agitációs eszközeként a rádió – és a Bródy Sándor utcai Rádiószékház is – az elnyomás egyik szimbólumává vált. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint egy ismert korabeli – az épület elfoglalása után készített – fotográfia, melyen a Rádió főépületének erkélyére függesztett *Szabad Magyar Rádió* felirat látható. A „szabad” kifejezés itt az igazmondó, a hatalomtól független szinonimája. Az egyetemisták által megfogalmazott követelések közt szereplő szólásszabadság és a szabad rádióra való igény szimbolikus tartalma itt érződik igazán. A Rádió irányítása – a fizikai értelemben vett mikrofon –, avagy „az ország szócsöve” nem került az ostromlók kezébe, ugyanis a rádióadást átkapcsolták Lakihegyen keresztül a Parlamentbe.⁷⁶ Kialakult tehát egy ambivalens helyzet, egy olyan szituáció, amely győzelmet hirdetett, ugyanakkor tartalmi szempontból, az eredeti célok-
nak megfelelően sajnálatosan kudarcot vallott. Az esemény jelentéstartalma sokrétű, ám legfőképp a cselekvőképes és igenis cselekvő nép, Budapest lakosságának első jelentős harcát jelképezi az önkénnyel szemben.

**A Magyar Rádió Bródy Sándor utcai főépületének homlokzata
Szabad Magyar Rádió felirattal**

(A felvételt Mészáros Lajos készítette 1956-ban.) Forrás: Az 1956-os Magyar Forradalom
Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány fotóadatbázisa

76 Havasi–Herczeg–Kerek, 1957. 91–93.

Felhasznált irodalom

Források

Havasi Tamás – Herczeg János – Kerek György: A rádió ostroma 1956. október 23. Budapest, 1957.

Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. I-IV. Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala.

Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig. Dokumentumok és jelentések alapján írta Lovas Márton. Budapest, 1957.

Geometriai jegyzetek. Pataky Dezső naplója. 1956–57.

Jegyzőkönyv Tóbiás Áron kihallgatásáról. Budapest, 1957. május 24. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára V–150393/4.

Gy.Sz.: 368; 10.92.86; Ir.O.37. Páratlan Esetnapló 1956. X. 15. – XI. 23-ig.; Gy.Sz.:364; 10.92.28.; Ir.O.28. Páros esetenapló 1956. X. 12-től – XI. 16. Forrásórző intézmény: Kresz Géza Mentőmúzeum

Az Országos Mentőszolgálat működése a harcok alatt. Hadtörténelmi Levéltár, Magyar Néphadsereg, Különgyűjtemény – F 7/15. őrzési egység 245–246. fólió

Szakirodalom

Balázs Gergely: A Magyar Rádió ostroma 1956. október 23-áról 24-ére virradóan. In: Sipos '65. Tanulmányok Sipos József 65. születésnapjára. Szeged, 2013.

Dr. Berki Mihály: Hadsereg vezetés nélkül. Budapest, 1989.

Gosztonyi Péter: 1956 A magyar forradalom története. Budapest, 1988.

Gyurkó László: A bakancsos forradalom. Budapest, 2001.

Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Budapest, 2003.

Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban, A fordulat napja, Ismét sortűzek, A Nagy per. Budapest, 1997.

M. Kiss Sándor: A magyar társadalom útja az 1956-os forradalomhoz-szabadságharchoz. In: Kortárs, 47. évf. 6. sz. 2003.

Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00070/mkiss.htm> (Letöltés ideje: 2016. április 14. 23:00)

Marton Endre: Tiltott Égbolt. Martonvásár, 2000.

Molnár Miklós: Egy vereség diadala. A forradalom története. Budapest, 1998.

- Orbán Éva: Üzenet a barikádról. I-II. kötet. Budapest, 1996.
- Ómolnár Miklós: Tizenkét nap, amely... 1956. október 23–november 4. Események, emlékek, dokumentumok. Budapest, 1989.
- Rainer M. János: Nagy Imre. Budapest, 2002.
- Tóbiás Áron: Kettészelt égbolt. A Magyar Rádió regénye. Emberek – Történetek Dokumentumok. 1945–1956. Budapest, 2003.
- Zsitnyányi Ildikó: Hadsereg és forradalom – 1956. Hadtörténeti közlemények. 1999/4. 824–850.
- Yngve Lundberg: Emberek a húsdarálóban. In: Nils Erik Baehrendtz: Ez történt, láttuk! Az 1956-os magyar népfelkelés története a rádióban elhangzott híradás és a helyszíni tudósítók jelentése a svéd sajtóban. Helsingborg, 2002.
- Felhasznált segédkönyvek, Forráskiadványok, Interjúk*
- 1956 Kézikönyve. Kronológia. Sorozatszerkesztők: Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János. Budapest, 1996.
- 1956 plakátjai és röplapjai. Szerk.: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Budapest, 1991.
- 1956-os Intézet Oral History Archívumának interjúi:
- Beliczay Árpád interjú. Készítette Beliczay László 2009-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 924.
- Csongovai Per Olaf interjú. Készítette Eörsi László 1992-ben. Az 1956-os intézet Oral History Archívuma 420. sz.
- Lassan György interjú. Készítette Dr. Horváth Miklós 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 511. sz.
- 1956-os Intézet Oral History Archívumának *kutatható* minősítésű interjúi. [Az interjúalany(ok) nem járultak hozzá a teljes körű hivatkozáshoz.]
- 1956-os Intézet Oral History Archívumának kiadványai:
- A forradalom emlékezete. Személyes történelem. Az Oral History Archívum interjúi alapján összeállította Molnár Adrienne, Kőrösi Zsuzsanna, Keller Márkus. Budapest, 2006.
- Pesti utca – 1956. Válogatás fegyveres felkelők visszaemlékezéseiből. Sorozatszerkesztők: Bak János, Békés Csaba, Gyurgyák János, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János. Budapest, 1994.
- A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9. Főszerkesztő: Gyurgyák János. Budapest, 1989.